

Vrijwilligers in de educatie voor Nederlandssprekenden

Marlies Elderenbosch

Dit artikel maakt deel uit van de reeks artikelen *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren*. Deze reeks is bestemd voor iedereen die betrokken is bij de volwasseneneducatie, bijvoorbeeld docenten/begeleiders, beleidsmakers, onderzoekers en vrijwilligers. De verschillende artikelen geven informatie over de relevante thema's binnen de volwasseneneducatie, beschrijven de richting waarin de visie hierop zich ontwikkelt en leveren verhelderende voorbeelden.

Marlies Elderenbosch

Marlies Elderenbosch is werkzaam als adviseur en trainer bij het ITTA UvA. Zij houdt zich bezig met diverse projecten binnen de volwasseneneducatie. Materiaalontwikkeling, training van docenten, praktijkgericht onderzoek en de samenwerking tussen formeel en non-formeel aanbod bij vrijwilligersorganisaties en

bibliotheken maken deel uit van haar werkzaamheden. Ze besteedt hierin altijd aandacht aan het belang van duaal opleiden en het leren (van taal) in een betekenisvolle context.

Vrijwilligers in de educatie voor Nederlandssprekenden

Over vrijwilligers binnen de volwasseneneducatie is veel gezegd en geschreven. De vrijwilliger is een constante factor binnen de volwasseneneducatie. De rol van de vrijwilliger is in de loop der jaren wel op verschillende manieren ingevuld. Hoe heeft die rol zich ontwikkeld en hoe ziet de inzet van vrijwilligers in de educatie er momenteel uit in het brede domein van formele en non-formele educatie?¹ Hoe werken docenten en vrijwilligers samen en hoe gaat dat in zijn werk als er geen sprake is van een formele setting met een groepsles en een docent? Hoe kunnen het formele en non-formele zodanig samenwerken dat rollen duidelijk afgebakend worden en de kwaliteit voorop staat? Welke competenties en vormen van training hebben vrijwilligers nodig? De focus in dit artikel ligt op educatie voor volwassen Nederlandssprekenden, die hun taal-, reken- en/of digitale vaardigheden willen versterken. De inzet van vrijwilligers in trajecten voor anderstaligen (al dan niet binnen de inburgering) valt buiten de scope van dit artikel.²

Vrijwilligers in de educatie voor Nederlandssprekenden

Annemiek is gepensioneerd docent Nederlands en geniet volop van lange fietstochten met haar man en het oppassen op haar kleinkinderen. Daarnaast zou ze zich ook nog een beetje nuttig willen maken. Ze informeerde bij het roc of ze als vrijwilliger wellicht nog van betekenis kan zijn. Ze wil niet echt lesgeven, maar gewoon iemand een beetje op weg helpen. Het roc kan haar hulp goed gebruiken ter ondersteuning van NT1-docente Hanneke.

Bart heeft hard gewerkt aan het opbouwen van zijn eigen online consultancybureau. Zijn bedrijf loopt goed maar hij wil ook maatschappelijk iets betekenen. Bart zou graag zijn kennis van de onlinewereld inzetten om anderen die daar minder gemakkelijk toegang toe hebben, er ook van te laten genieten. Hij heeft een beetje gegoogled en stuitte op een oproep van de bibliotheek: 'Begeleiden van ouderen bij het omgaan met Skype.' Dat past bij zijn achtergrond en zou weleens interessant kunnen zijn.

De huidige praktijk: twee vrijwilligers, twee verschillende settings
Annemiek en Bart zijn representatief voor de vrijwilligers die je momenteel binnen de volwasseneneducatie tegenkomt. Annemiek gaat aan de slag op het roc en ondersteunt daar een docent van een lees- en schrijfgroep.

Bart wordt vrijwilliger bij de bibliotheek in de non-formele educatie en gaat Nederlandssprekenden ondersteunen bij het verbeteren van hun digitale vaardigheden.

Annemiek is aan de slag gegaan als taalassistent NT1 en ondersteunt nu docent Hanneke tijdens haar lessen. Dit doet ze twee keer per week. Ze heeft eerst een keertje meegekeken in de les of dit wat voor haar zou kunnen zijn en heeft vervolgens een basistraining gevolgd. Elke les is Annemiek zo'n 10 minuten eerder aanwezig om van Hanneke te horen wat er de komende les op de planning staat. Zij krijgt de opdracht om na de plenaire start met een klein groepje te oefenen met lezen door 'leeskilometers' te maken. Ze leest een tekst voor die gaat over de ov-chipkaart. De deelnemers lezen met haar mee. Vervolgens praten ze over de tekst en bespreken ze ervaringen die de deelnemers hebben met reizen in het openbaar vervoer. Annemiek weet precies wat ze moet doen en houdt nauwkeurig bij hoe de deelnemers aan het lezen zijn. Dit is nodig om na de les weer met Hanneke te bespreken. Ook evalueren

ze dan kort hoe de begeleiding is gegaan en of het contact met de deelnemers goed is verlopen.

Bart is nu 2 weken bezig in de bibliotheek. Hij heeft een keer meegekeken met een groep deelnemers die al wat verder gevorderd zijn in de programma's Klik & Tik. Hem wordt gevraagd om 2 nieuwe deelnemers te begeleiden die een specifieke leervraag hebben, namelijk het gebruik van Skype. Momenteel zijn er weinig nieuwe vrijwilligers en loopt er geen vrijwilligerstraining, als het Bart bevalt, kan hij daar eventueel later aan mee doen.

Bart gaat enthousiast aan de slag en helpt de 2 deelnemers bij het installeren van Skype en het oefenen van handelingen die nodig zijn om met het programma te kunnen werken. Hij legt het menu uit en helpt bij het aanmaken van een account. De bedoeling is dat hij de ene week oefent met de deelnemers in de bibliotheek en de andere week met hen skypet vanuit huis, zodat de deelnemers het geleerde in de praktijk toe kunnen passen. Met de coördinator van de bibliotheek spreekt hij af dat hij één keer per maand terugkoppelt hoe de deelnemers het ervan afbrengen. Bij de ene deelnemer gaat dit goed maar de andere deelnemer blijft maar op de verkeerde knoppen drukken. Bij het skypen vanuit huis lukt het de deelnemer niet om verbinding te maken. Als Bart tijdens het oefenen vanuit huis met hem belt en hem er al pratende doorheen probeert te leiden, loopt deze man helemaal vast. Bart is verbaasd, zo moeilijk kan het toch niet zijn? De volgende keer in de bibliotheek loopt hij alles nog eens door. De deelnemer geeft aan het nu

wel te begrijpen maar dan blijkt bij de tweede poging dat hij telefonisch niet bereikbaar is. Wat is er aan de hand? De coördinator adviseert Bart om het nog even aan te zien. Bart raakt gefrustreerd.

Deze 2 voorbeelden verlopen totaal verschillend: Annemiek krijgt van de docent heel gerichte instructie wat ze kan doen in de begeleiding van deelnemers. De docent geeft suggesties waar zij op kan aanhaken in de begeleiding vanuit de groepsles of draagt ideeën aan voor activiteiten in de groepjes. Als ze even niet meer weet wat ze kan doen of hoe ze het zelfvertrouwen van de deelnemers kan stimuleren, dan kan ze zich direct tot Hanneke richten.

Voor Bart is het een ander verhaal; hij begrijpt niet waarom het maar niet lukt de ene deelnemer gebruik te laten maken van Skype, terwijl het bij de andere deelnemer prima gaat. De deelnemer bij wie het niet lukt, is altijd al onzeker over zijn eigen kunnen en had al van tevoren het idee dat werken met de computer voor hem misschien wel een brug te ver zou zijn. Doordat het leggen van verbinding van huis uit tot twee keer toe mislukt, dreigt hij zijn motivatie te verliezen. Bart heeft de bibliotheekcoördinator een mailtje gestuurd, maar de samenwerking en begeleiding zijn veel meer op afstand dan in het voorbeeld van Annemiek. De vraag is of de coördinator genoeg zicht heeft op de aanpak van Bart en of hij de deelnemer genoeg kent om adequaat advies te geven. Hij weet niet hoe Bart werkt en hij kent de deelnemer niet of nauwelijks. Daarom heeft hij ook geen inzicht in de vorderingen en mogelijke stagnaties in het leren van de deelnemer.³

Deelnemers in de educatie hebben vaak last van negatieve ervaringen met leren en weinig zelfvertrouwen. Een goed opgeleide docent, zoals Hanneke, heeft veel kennis van de doelgroep en de stagnaties in het leren die bij deze doelgroep kunnen optreden. Zij had Bart waarschijnlijk beter advies kunnen geven. Zowel Bart als zijn deelnemer vallen hier tussen wal en schip. De deelnemer bereikt zijn doel niet, namelijk zelfstandig kunnen videobellen met zijn kleindochter in Australië en Bart raakt alsmat gefrustreerder; als het niet op deze manier kan dan heeft hij er geen zin meer in, hij doet het immers vrijwillig.

De positie van de vrijwilliger van de jaren 70 tot 2012

De volwasseneneducatie en de inzet van vrijwilligers is aan diverse veranderingen onderhevig geweest: waar het eind jaren '70 begon met lees- en schrijfcursussen, georganiseerd en geleid door vrijwilligers, leidt de Kaderwet van 1984, de daarop aansluitende Rijksregeling Basiseducatie in 1987⁴ en vervolgens de invoering van de WEB in 1995 tot een formeler en professioneler karakter van de volwasseneneducatie. Er komt een beschrijving van leerinhouden en worden kwaliteitseisen opgesteld voor de volwasseneneducatie. De roc's bieden de trajecten aan en het lesgeven en begeleiden van deelnemers in de volwasseneneducatie wordt een beroep met bijbehorend salaris en rechtspositie.⁵ Vrijwilligers blijven aanwezig, maar zij krijgen steeds meer een ondersteunende rol en worden aangestuurd door een professionele docent.

Naar de inzet van vrijwilligers in educatietrajecten voor Nederlandssprekenden is weinig onderzoek gedaan. Alleen CINOP heeft in 2011 de inzet van vrijwilligers in educatieve trajecten voor

deze doelgroep onderzocht.⁶ Uit dit onderzoek komt naar voren dat de inzet van vrijwilligers in trajecten voor moedertaalsprekers zich op dat moment beperkt tot de formele educatie en dan gaat het vooral om trajecten lezen en schrijven. Vrijwilligers worden vooral ingezet als ondersteuner van de docent in de klas, als begeleider in een open leercentrum en als begeleider van leesgroepen. Over inzet van vrijwilligers in cursussen rekenen en digitale vaardigheden was op dat moment niets bekend. In alle gevallen was er sprake van directe aansturing van de vrijwilliger door een docent.

Relevante ontwikkelingen rond de inzet van vrijwilligers

Een vergelijking van de huidige situatie met de periode vóór 2012 laat de volgende relevante ontwikkelingen zien:

- Vooral in de non-formele educatie, bij bibliotheken, vrijwilligersorganisaties en welzijnsinstellingen neemt de inzet van vrijwilligers enorm toe. Het aanbod van bijvoorbeeld bibliotheken op het gebied van basisvaardigheden is veel breder dan taal en gaat ook om digitale vaardigheden en e-overheid, gezondheid, zorg en welzijn, gezin; werk & sollicitatie, financiële vaardigheden en rekenen.⁷
- In de formele educatie werken vrijwilligers vooral onder directe aansturing van een docent, bij roc's of andere taalaanbieders. Het gaat daarbij vooral om cursussen lezen en schrijven of digitale vaardigheden.
- Vrijwilligers in de non-formele educatie werken bijna altijd zelfstandig en niet onder directe aansturing van een docent. Wel vindt de training en ondersteuning van vrijwilligers in de non-formele educatie in veel gevallen plaats door professionele docenten of door een expert. Deze fungeren vaak ook als vraagbaak

- voor vrijwilligers.
- Vooral de bibliotheken bedienen veel deelnemers. Wat digitale vaardigheden betreft gaat het vooral om de doelgroep Nederlandssprekenden, wat betreft taal bedienen de bibliotheken vooral anderstaligen.⁸
 - In de non-formele educatie is meestal geen sprake van een klas-situatie. Begeleiding vindt individueel of in kleine groepen plaats, bijvoorbeeld bij een bibliotheek of een buurthuis.

Hernieuwde aandacht voor de inzet van vrijwilligers: Taal voor het Leven

Nadat vanaf 1998 de aandacht vanuit gemeenten vooral gericht was op de integratie van anderstaligen is er met de komst van het Actieplan Geletterdheid (2012-2015) hernieuwde aandacht voor de doelgroep Nederlandssprekenden. Er worden voor deze doelgroep wettelijke opleidingen gedefinieerd en niveaus en landelijke standaarden en eindtermen vastgesteld (de niveaus Instroom, 1F en 2F voor rekenen en Nederlandse taal en de niveaus Instroom, basisniveau 1 en 2 voor digitale vaardigheden).⁹

Onderdeel van het Actieplan Geletterdheid is Taal voor het Leven.¹⁰ Taal voor het Leven is een netwerkaanpak tussen gemeenten en lokale organisaties, onder regie van Stichting Lezen & Schrijven, om geletterdheid (die voor de overheid ook rekenen en later ook digitale vaardigheden behelst) bij Nederlandssprekende jongeren en volwassenen te bevorderen. Het programma heeft als uitgangspunt dat het leren van basisvaardigheden laagdrempelig en toegankelijk is in de nabije omgeving van de leeders, zodat meer deelnemers worden bereikt. Het bereiken van zoveel mogelijk laaggeletterden is volgens de de visie van het

programma niet mogelijk met alleen de inzet van professionele onderwijsorganisaties en docenten.

Het programma zet dan ook in op 2 belangrijke ontwikkelingen:

- een grote inzet van vrijwilligers.
- een sterke impuls aan non-formele educatie, waarbij leren plaatsvindt bij bibliotheken, welzijn- en vrijwilligersorganisaties.

Het resultaat is dat eind 2015 volgens de cijfers van Stichting Lezen & Schrijven rond de 5500 vrijwilligers actief zijn.¹¹ De aanpak van Taal voor het Leven wordt sinds 2015 verder uitgerold in het actieprogramma Tel mee met Taal. Eind 2019 geven de cijfers aan dat inmiddels ruim 6700 vrijwilligers actief zijn en voor het merendeel ook getraind. Hoe deze aantallen berekend zijn, is niet helemaal duidelijk. Ook is niet bekend hoeveel van deze vrijwilligers actief zijn in trajecten voor Nederlandssprekenden: vrijwilligers binnen de aanpak van Taal voor het Leven bedienen voor het merendeel anderstalige volwassenen.

Waarborgen van kwaliteit

De bovenstaande voorbeelden van Bart en Annemiek geven aan dat inzet van vrijwilligers bij de doelgroep Nederlandssprekenden heel waardevol kan zijn, maar dat wel voldaan moet worden aan een aantal voorwaarden:

Een vrijwilliger, of hij nu actief is in het formele of het non-formele domein, moet altijd een beroep kunnen doen op een docent (of iemand met expertise op het gebied van basisvaardigheden, kennis van de doelgroep, aanpak en passende didactiek) die gericht ondersteuning kan bieden. Als zo iemand ontbreekt, zoals in het geval van Bart, wordt er geen kwaliteit geleverd en daar is de deelnemer de

dupe van. Om de kwaliteit van het leerproces zo goed mogelijk te bewaken moet een professionele docent of deskundige een vinger aan de pols houden en weten wat de vrijwilliger doet.

Binnen de formele educatie kan de samenwerking tussen docent en vrijwilliger optimaal worden georganiseerd. Een docent kent de deelnemer, zijn leervraag, niveau en leerpotentieel en kan de vrijwilliger optimaal aansturen en ondersteunen. Maar ook in de non-formele educatie kunnen hiervoor oplossingen worden bedacht.

'Als bibliotheek hebben wij het beleid dat de coördinator driemaal per kwartaal komt observeren bij een vrijwilliger. Niet zozeer om te controleren, maar om tips en feedback te kunnen geven. Tuurlijk is dat spannend, maar het wordt ook gewaardeerd. Vrijwilligers willen het graag goed doen. Op die manier houd je ook zicht op het leerproces en bewaak je grenzen van rollen, dat een vrijwilliger bijvoorbeeld de uitleg volgt die de docent gegeven heeft.'

- SONJA VAN DEN BERGE, NETWERKDOCENT BASISVAARDIGHEDEN.

De vrijwilliger moet vooraf goed voorbereid worden op wat hij kan verwachten en weten waar hij aan begint. Een zorgvuldige intake van vrijwilligers is daarbij essentieel. De reactie van Bart roept de vraag op of hij wel geschikt is om als vrijwilliger een deelnemer te begeleiden met weinig zelfvertrouwen en eventuele andere leerproblemen. Mogelijk is hij echter wel goed in staat deelnemers met meer ervaring in leren te begeleiden, die bijvoorbeeld geholpen willen worden bij de versterking van hun digitale vaardigheden.

Vrijwilligers hebben baat bij een praktijkgerichte training vooraf, maar ook tijdens het vrijwilligerswerk moet er begeleiding zijn en ruimte voor deskundigheidsbevordering. Juist in de praktijk krijgen vrijwilligers te maken met uiteenlopende vragen, die vooraf niet allemaal ondervangen kunnen worden door een training. Zoals blijkt uit het voorbeeld van Bart is het van belang dat vrijwilligers getraind worden voordat zij aan de slag gaan en dat zij zicht krijgen op de achtergronden van de lerende volwassenen. Zo kan er meer begrip zijn voor de lerende volwassene en krijgt de vrijwilliger concrete handvatten aangereikt om in te spelen op de specifieke leervragen van deelnemers.

Beslagen ten ijs komen: het belang van training en competentieontwikkeling

Docenten in de educatie hebben met hun kennis en ervaring goed inzicht in wat werkt voor een deelnemer. Dit inzicht is ook essentieel voor de effectieve inzet van vrijwilligers in de educatie. Daarbij gaat het niet alleen om kennis die de vrijwilliger moet verwerven, maar ook om de ontwikkeling van competenties om de rol van vrijwilliger in de educatie goed te kunnen vervullen.

Om die competentieontwikkeling mogelijk te maken is het logisch dat er afspraken gemaakt worden over de beschikbaarheid van de vrijwilliger. Dat is vaak minimaal 1x per week. De totale duur kan afhankelijk zijn van de rol die de vrijwilliger heeft. Annemiek heeft bijvoorbeeld de afspraak dat zij minimaal 6 maanden beschikbaar is en de bibliotheek waar Bart begint, gaat ervan uit dat hij minimaal voor de duur van het traject beschikbaar is.

Competenties

In het eerder genoemde onderzoek van CINOP uit 2011 worden algemene competenties benoemd zoals kunnen plannen en organiseren, flexibel zijn, gericht zijn op samenwerking en bereid zijn te leren. Daar zijn later de volgende competenties aan toegevoegd voor vrijwilligers die zich inzetten in de volwasseneneducatie:

- Feeling hebben met de doelgroep
- Respectvol benaderen van deelnemers
- Deelnemers benaderen als zelfstandige volwassenen
- Aandacht, geduld en begrip tonen
- Kunnen communiceren met de docent, de coördinator en de deelnemer
- In staat zijn tot samenwerking met de docent en andere vrijwilligers
- Beschikken over reflectievermogen op het eigen handelen
- Gevoel hebben voor functioneel onderwijs, relatie kunnen leggen tussen het geleerde en de eigen leefomgeving van de deelnemer
- Een coachende houding kunnen aannemen tijdens de begeleiding en vraaggericht werken
- Stimuleren en ondersteunen van zelfstandig leren en reflecteren op het eigen leerproces door de deelnemer
- Samen met de deelnemer blijven zoeken naar wat hem motiveert

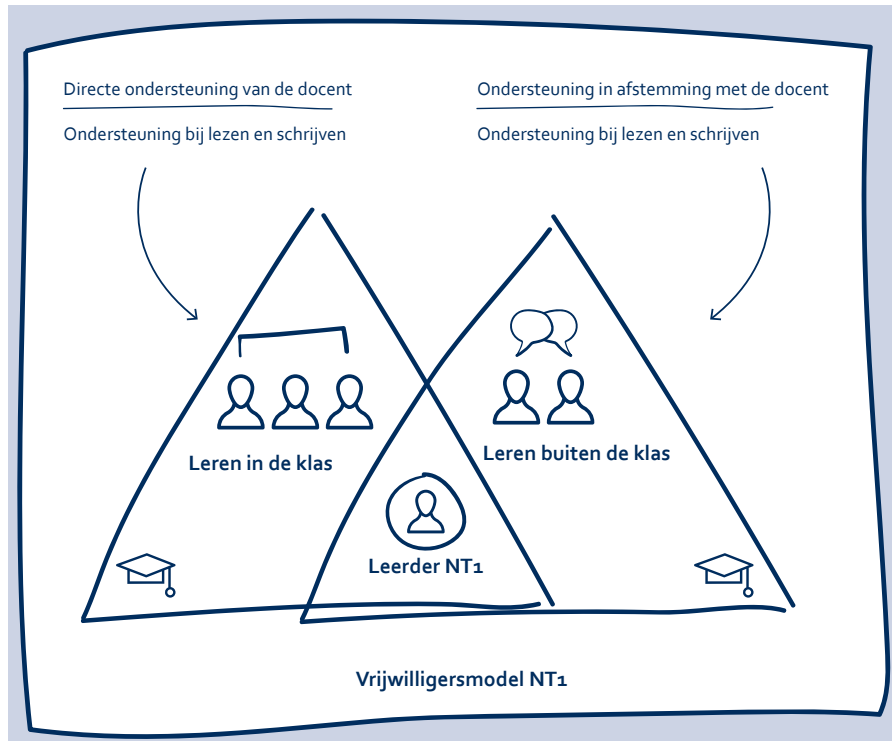
Vrijwilligers nemen hun eigen kennis, vaardigheden en achtergrond mee en beschikken wellicht al over competenties die van waarde kunnen zijn voor hun rol. Het is goed om dit mee te nemen wanneer een bibliotheek, taalaanbieder of vrijwilligersorganisatie kijkt welke

vrijwilliger wordt ingezet en welke training nodig is.

Training

Vrijwel alle bibliotheken die vrijwilligers inzetten voor het domein basisvaardigheden laten hen een inhoudelijke training specifiek voor vrijwilligers volgen. Er zijn diverse trainingen waarmee ze hun competenties om te begeleiden kunnen uitbreiden en versterken. Ook kunnen ze ondersteuning krijgen van een docent basisvaardigheden of een expert vanuit de bibliotheek. Veel bibliotheken hebben tegenwoordig een taalhuiscoördinator in dienst die verantwoordelijk is voor de aansturing van de vrijwilligers.¹²

Docenten bij roc's ontwikkelen soms een eigen training voor hun vrijwilligers, maar er zijn ook diverse trainingen beschikbaar. Zo is er binnen het programma Taal voor het Leven een basistraining ontwikkeld die 4 dagdelen beslaat, met daarnaast enkele verdiepingsmodules over o.a. taal en ouderbetrokkenheid, gezondheidsvaardigheden, empowerment en het begeleiden van Nederlandssprekenden bij lezen en schrijven.¹³

Bron: Toolkit Vrijwilligers NT1 (zie noot 13)

Voor Nederlandssprekenden in de educatie is in 2018 *het Vrijwilligersmodel NT1* ontwikkeld. Dit richt zich specifiek op inzet van vrijwilligers die worden ingezet om deelnemers te ondersteunen die moeite hebben met lezen en schrijven. De bijbehorende trainingen zijn dan ook uitsluitend daarop gericht.

Toolkit Vrijwilligersmodel NT1

Het Vrijwilligersmodel NT1 is specifiek ontwikkeld om handvatten aan te reiken voor de manier waarop docenten en vrijwilligers effectief kunnen samenwerken. Het model gaat ervan uit vrijwilligers bij trajecten voor Nederlandssprekenden altijd worden begeleid en aangestuurd door een docent. Het model sluit dan ook met name aan bij de situatie in de formele educatie bij roc's en taalaanbieders. Het model met de uitwerking van 2 rollen voor vrijwilligers (assistent en taalcoach) en de training zijn onderdeel van de Toolkit Vrijwilligersmodel NT1.¹⁴ De Toolkit bevat ook een aantal documenten die meer achtergrond geven over de doelgroep, belangrijke begrippen toelichten en een historisch overzicht van de geschiedenis van het werkveld. Daarnaast is er een document voor beleidsmakers om hen te helpen hoe zij bij de inkoop van educatie kunnen sturen op een goede samenwerking tussen formele en non-formele educatie, uitgaand van het belang van de deelnemer.

Training: wel of geen verplichting

Het is raadzaam om training verplicht te stellen voor alle vrijwilligers, of ze nu aan de slag gaan in de een formele of een non-formele setting. Dit geldt ook voor vrijwilligers met een docentenachtergrond. Zij hebben in de context van educatie immers een andere rol, ze zijn niet diegenen die kennis overdragen, maar degenen die ondersteuning bieden. In het geval van Annemiek, die zelf ook docent Nederlands is geweest, geldt dat zij niet bepaalt waaraan gewerkt wordt, maar dat dit in overleg en onder regie van de docent gaat. Dit is een verschil met haar vroegere beroepspraktijk.

Zoals blijkt uit het voorbeeld van Bart is het van belang dat vrijwilligers getraind worden voordat zij aan de slag gaan en zo zicht krijgen op de achtergronden van lerende volwassenen en hun leervragen.

Belangrijk in de trainingen

Naast de bezinning op zijn rol als vrijwilliger en hoe die zich houdt tot de rol van de docent met wie hij samenwerkt of met een expert basisvaardigheden, bijvoorbeeld in een bibliotheek, is er nog een aantal andere belangrijke elementen die een training voor vrijwilligers moet bevatten:

- Kennis van de doelgroep en de leervragen die deze kan hebben
- Aansluiten bij de praktische context en de specifieke leervraag van de deelnemer (Leren wordt mogelijk wanneer de deelnemer de verbinding kan leggen tussen datgene wat hij leert tijdens het traject en de praktijk waar hij zich in bevindt. Voor deelnemers is dit alleen niet altijd een vanzelfsprekende stap. Van belang is dat de vrijwilliger zich hiervan bewust is, hiermee oefent tijdens een vrijwilligerstraining en vervolgens kilometers maakt in de praktijk)
- Stimuleren, motiveren en feedback geven
- Bewustwording van de coachende rol en hiermee oefenen
- Feedback geven
- Stimuleren en motiveren van deelnemers

Ten slotte: het houdt niet op bij een paar dagdelen training. Ook als vrijwilligers goed beslagen ten ijs komen, zullen ze vooral in de praktijk hun competenties verder ontwikkelen en nog allerlei vragen hebben of problemen tegenkomen. In het voorbeeld van Annemiek

is feedback op de uitvoering van de rol van vrijwilliger en de mogelijkheid tot het stellen van vragen of bespreken van problemen meteen mogelijk. In een non-formele setting is die ondersteuning misschien wat verder weg, maar daarom niet minder noodzakelijk. Het voorbeeld van Sonja van Berge in dit artikel laat zien dat ook daar creatieve oplossingen mogelijk zijn.

Sturen en begeleiden

Zicht hebben op de vorderingen van de lerende volwassene, zorgdragen voor en in contact blijven met de vrijwilliger vraagt om een helder rolverdeling waarbij het voor de vrijwilliger duidelijk is welke taken hij vervult, een strakke organisatie, maar vooral ook tijd.

Het voorbeeld van Annemiek laat goed zien dat in een formele setting de inzet van de vrijwilliger van meerwaarde kan zijn, maar ook dat het veel extra tijd kost voor een docent. Hanneke bereidt niet alleen haar eigen les voor, maar moet ook in haar lesplan meenemen hoe ze Annemiek gaat inzetten en welke materialen zij kan gebruiken. Ze is minimaal 10 minuten vooraf aanwezig om samen met de Annemiek het lesplan door te spreken. Ook de evaluatie achteraf kost tijd. Allemaal zaken waar binnen een aanstelling niet altijd rekening mee wordt gehouden. Ook de bibliotheken geven aan dat inzet van vrijwilligers tijd kost. De gemiddeld 6500 vrijwilligers die werkzaam zijn in de bibliotheken stromen continu in en uit. Voortdurend dienen vrijwilligers ingewerkt en getraind te worden en dat vergt veel inspanning. Zeker als je beseft dat er sprake is van een grote disbalans tussen de hoeveelheid vrijwilligers (ongeveer 6000) en het aantal betaalde professionals (ongeveer 150).¹⁵

Hoe ga je als docent om met die extra tijd die je moet vrijmaken binnen je aanstelling? Wat doe je als de ondersteuning van een vrijwilliger niet helemaal goed verloopt? Ervoor zorgen dat de vrijwilliger de juiste competenties ontwikkelt en deze daarin begeleiden kost ook weer extra tijd en inspanning. 'Blijf in contact, laat ze niet los', is het antwoord van alle betrokkenen die voor dit artikel zijn geraadpleegd. 'Je moet de vrijwilligers op zo'n manier sturen dat je hen niet buitenspel zet, ze bouwen vaak ook een hechte band op met de deelnemers. Met de juiste begeleiding die bestaat uit heldere taken en feedback geven, stuur je hen zodat ze daadwerkelijk iets bijdragen aan het leerproces van de deelnemer, zich prettig en zeker voelen in hun rol en het de tijdsinvestering waard is.'

'Ik werk zowel met vrijwilligers in de klas als met vrijwilligers die met mijn deelnemers buiten de les om oefenen met lezen en schrijven. In mijn lesvoorbereiding neem ik ook altijd mee wat ik mijn vrijwilligers in de les laat doen. Vooraf bespreek ik met hen wat ze gaan doen en na afloop evalueren we even kort hoe het is gegaan. Dit houd ik allemaal bij. Met de vrijwilligers die ook buiten mijn les om actief zijn, heb ik 1 keer in de maand een bespreking over wat zij kunnen doen. Ik geef hen materialen mee en zorg voor heldere taken. Daarnaast heb ik ook 'voortgangsgesprekken' met zowel de vrijwilligers als mijn deelnemers over de samenwerking tussen beide partijen. Het is een enorme tijdsinvestering en die loont niet altijd. Maar als het loont, dan is het van onschatbare waarde.'

- INGE VAN DE MOLENGRAFT

Heldere afspraken

Belangrijk is dat een vrijwilliger weet wat er van hem verwacht wordt en dat daarover heldere afspraken zijn gemaakt. Zo hebben Hanneke en Annemiek bijvoorbeeld afgesproken dat Hanneke de spellingsregels uitlegt en dat Annemiek deze zo nodig herhaalt. Zij geeft geen eigen uitleg, maar volgt daarin de docent.

De voortgangsgesprekken waar Inge over spreekt, bieden goede momenten om de samenwerking te bespreken en ook de deelnemer te betrekken bij de ondersteuning die hij krijgt. Is de begeleiding goed, behaal je je doelen, is de vrijwilliger te streng of juist niet? Andersom geldt hetzelfde: hoe ervaart de vrijwilliger de begeleiding die hij geeft, waar loopt de vrijwilliger tegenaan en wat is daar de oorzaak van? Op die manier blijf je als docent in contact en kun je zaken voorkomen die niet bevorderlijk zijn voor het leerproces van de deelnemer en de samenwerking met de vrijwilliger.

Samenwerking tussen educatiedomeinen

Tot nu toe hebben we aandacht besteed aan de individuele samenwerking tussen een docent of expert en een vrijwilliger. Ook afspraken op het niveau van instellingen kunnen van meerwaarde zijn. Een volwassene kan een educatietraject volgen bij een roc en in de bibliotheek tegelijkertijd met een vrijwilliger oefenen. Als die 2 trajecten los van elkaar verlopen, is de effectiviteit niet optimaal. Als de vrijwilliger gekoppeld wordt aan de docent van de aanbieder kunnen ze het traject van de deelnemer op elkaar laten aansluiten en kan de docent de vrijwilliger ondersteunen als hij vragen heeft.

Het komt natuurlijk voor dat een deelnemer een traject digitale

vaardigheden volgt in de bibliotheek maar niet bij een roc of andere aanbieder. Toch kunnen ook dan beide domeinen veel voor elkaar betekenen. Ze zoeken elkaar dan ook steeds vaker op om van elkaars mogelijkheden gebruik te kunnen maken. Het kan gaan om inzet van docenten voor trainingen en begeleiding van vrijwilligers maar ook om afspraken over wie welke deelnemers bedient. De organisatie hiervan is verschillend; bij de ene regio staat dit nog in de kinderschoenen, terwijl andere regio's al een eind op streek zijn.

'Binnen ons netwerk (de Nieuwe Veste in Breda) trekken het non-formele en het formele domein gezamenlijk op. Zowel vanuit de bibliotheek als vanuit het roc verwijzen we naar elkaar door en we doen ook gezamenlijk de aanvraag voor de WEB-gelden. Is er voor deelnemers niet direct een plekje vrij bij een educatietraject, dan kan iemand in een 'voorprogramma' al aan de slag bij de bibliotheek. Is iemand klaar met het educatietraject, dan kan diegene ook bij de bieb terecht voor taalonderhoud. Zo is er een heel nauwe samenwerking tussen het roc en de bibliotheek. Maar wel met een duidelijke afbakening van rollen en met ieder een duidelijk doel voor ogen. Als je dat vanaf het begin met elkaar afspreekt en ook eens in de zoveel tijd met elkaar evalueert, zowel met de docenten als met de vrijwilligers, dan houd je elkaar scherp en kan de samenwerking tussen docent en vrijwilliger een verrijking zijn ten behoeve van de deelnemer. Contact is daarbij het sleutelwoord.'

LIANNE KNOBEL, DE NIEUWE VESTE BREDA

Een sterke afbakening van rollen, momenten voor feedback, gezamenlijke doelen voor ogen houden en van elkaar willen leren in

plaats van beleren en elkaar als concurrenten zien, zijn dan ook essentieel. Deze verschillende vormen van samenwerking, waarbij partners op basis van de eigen expertise gaan samenwerken, zijn zaken die je aan de voorkant kunt regelen om de kwaliteit van educatie hoog te houden. Bij de inzet van vrijwilligers wordt gestuurd op kwaliteit en kan de tijd van professionele docenten effectiever ingezet worden.

Op deze manier kunnen het formele en non-formele domein met elkaar samenwerken, voelen de docent en vrijwilliger zich prettig en zeker in hun rol en staat het belang van de deelnemer altijd voorop staat.

Met dank aan:

- Elly Potgieter, taalpuntdocent Bibliotheek Zwartewaterland en Staphorst
- Inge van de Molengraft, docent NT1 Ster College
- Lianne Knobel, accountmanager Strategie en beleid De Nieuwe Veste Breda
- Sonja van de Berge, netwerkdocent Basisvaardigheden
- Tineke Datema, adviseur educatie, cultuur en samenleving POI Rijnbrink

Met dank aan Sylvia de Groot Heupner voor het meelesen van dit artikel.

Noten

1. Formele educatie betekent in deze context schools of formeel leren. Het gaat daarbij om intentionele en systematische overdracht van kennis en vaardigheden waarbij sprake is van interactie tussen docent en deelnemers. (Doets, e.a., (2008). Palet van de non-formele educatie in Nederland. 's-Hertogenbosch: CINOP.). Hoewel vanaf 2015 volgens de WEB volwasseneneducatie alleen formeel is als het leidt tot een diploma, is dit niet zoals de term in de praktijk door gemeenten en andere stakeholders wordt geïnterpreteerd. Ook dit type trajecten waarbij intentioneel en systematische overdracht van kennis plaatsvindt, maar dat niet wordt afgesloten met een formele kwalificatie, uitgevoerd door roc's en particuliere taalaanbieders, wordt gezien als formeel onderwijs. Non-formele educatie of non-formeel leren kan ook intentioneel en systematisch zijn, maar speelt zich af in een andere setting dan de school.
2. Met Nederlandssprekenden worden volwassenen bedoeld die het Nederlands als moedertaal hebben én anderstaligen die de mondelinge taalvaardigheden al (redelijk) goed beheersen (B1), en hoofdzakelijk aan hun lees- en schrijfvaardigheid moeten werken.
3. Vaske, B. (2020). Digitale vaardigheden: de praktijk van alledag. Onderdeel van artikelenserie Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. Den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl.
4. Hake, B. (2020). Educatie in historisch en maatschappelijk perspectief. Onderdeel van artikelenserie Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl.
5. Tubbing, M. en Matthijsse, W. (2018). Het recht op leren: ook voor NT1'ers? 40 jaar bestrijding van laaggeletterdheid. Den Haag: Stichting Lezen en Schrijven.
6. Hanekamp, M., en Bos, I. (2012). Vrijwilligers in educatieve trajecten. Rollen, taken en competenties. 's-Hertogenbosch: CINOP.
7. Bersee, T. (2020) Leren in de bibliotheek: eenheid in verscheidenheid. Onderdeel van artikelenserie Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. Den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl.
8. Idem.
9. CINOP (2012). Standaarden en eindtermen ve. Ede: Steunpunt Basisvaardigheden.
10. Over de resultaten van het programma Taal voor het Leven zijn twee rapporten verschenen:
 - Slim samenwerken loont (2014). Resultaten van Taal voor het Leven na één jaar in de regio Stichting Lezen en Schrijven i.s.m. Bureau Wending, Universiteit Maastricht. Den Haag: Stichting Lezen en Schrijven.
 - Slim samenwerken loont (2015). Uitbreiden en versnellen. Resultaten Taal voor het Leven na twee jaar in de regio(2013 en 2014). Stichting Lezen & Schrijven i.s.m. Bureau Wending, Universiteit Maastricht, PWC. Den Haag: Stichting Lezen en Schrijven.
11. Slim samenwerken loont, Uitbreiden en versnellen. Resultaten Taal voor het Leven na twee jaar in de regio 2013 en 2014 (2015). Den Haag: Stichting Lezen & Schrijven.
12. Burgt, A. van de en Hoek, S. van de (2019). Bibliotheekstatistiek 2018. Den Haag: KB.
13. Zie noot 11
14. Den Hollander, I. en Elderenbosch, M. (2019). Toolkit Vrijwilligers bij NT1-trajecten: model van rollen en competenties. Amsterdam, ITTA UvA. Het Vrijwilligersmodel NT1 is een model dat ontwikkeld werd in opdracht van het Steunpunt Basisvaardigheden met als doel te beschrijven hoe de rollen van vrijwilligers bij NT1-trajecten vormgegeven kunnen worden en hoe zij in samenwerking met de docent van meerwaarde kunnen zijn voor het leerproces van de deelnemers. Binnen het Vrijwilligersmodel NT1 onderscheiden we de rollen van de assistent NT1 en de taalcoach NT1. <https://www.itta.uva.nl/projecten/vrijwilligers-bij-nt1-trajecten-sturen-op-kwaliteit-en-effectiviteit-65>
15. Zie noot 6

COLOFON

De artikelenserie *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren* is een initiatief van Ella Bohnenn, Ina den Hollander en Ben Vaske.

Dit artikel is mogelijk gemaakt door bijdragen van Kaderregeling subsidies OCW, SZW en VWSen Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl.

Projectgroep

Ben Vaske, Ella Bohnenn en Ina den Hollander

Auteur

Marlies Elderenbosch

Eindredactie

Riet Thijssen

Vormgeving

Mevrouw van Mulken

Te citeren als

Marlies Elderenbosch, *Vrijwilligers in de educatie voor Nederlandssprekenden*. Onderdeel van artikelenserie *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren*.

Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl, 2020.

Door het downloaden van dit artikel gaat u akkoord met de licentievoorwaarden zoals vermeld in de Disclaimer op www.oefenen.nl.

© 2020 Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl/Marlies Elderenbosch

Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl

Koninginnegracht 15

2514 AB DEN HAAG

070 762 2 762

info@oefenen.nl

